

УДК 327.8:339.92 (045)

С. С. Орденів

КЕРОВАНІЙ ХАОС ЯК ІНСТРУМЕНТ РАДИКАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНОГО КОНСТРУЮВАННЯ СУЧАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Національний авіаційний університет

e-mail: ordenov@nau.edu.ua;

ORCID ID: 0000-0002-2572-8300; Researcher ID: Q-7658-2018

Анотація. У статті розглядається керований хаос як інструмент радикального соціального конструювання сучасності в контексті викликів глобалізованого світу. Наголошується на тому, що теорія хаосу в геополітиці використовується як інструмент штучного наростання ентропії і поширення деструктивності на соціальні сфери суспільств, що розвиваються. Це викликає дивергентні зміни в структурі суспільних відносин, що унеможливають соціальний розвиток та структурну перебудову, інституціалізуючи тим самим перехідність як ліміальну фазу, яка стає певним тилом стаціонарного стану перехідних суспільств. Наголошується, що такі дії за своєю природою є асоціальними і деструктивними для людини, суспільства і природи. Наслідком такої діяльності є збільшення кількості соціально-природних проблем, що мають глобальний характер.

Ключові слова: теорія хаосу; синергетика; соціальне конструювання; соціальні проекти; глобальні виклики.

Вступ

Сучасний глобалізований світ складається з регіонів, культурних осередків, країн, суспільств, що перебувають на різних етапах свого розвитку. У зв'язку із цим значно актуалізується проблематика взаємодії різних суспільств. Зазначимо, що ця проблема має тенденції до загострення, адже одним із проявів глобалізації є нерівномірність економічного і соціокультурного розвитку різних народів, регіонів, цивілізаційних утворень тощо. У ході своєї взаємодії в глобалізованому світі суспільства використовують різні технології, метою яких є якнайсильніше вплинути на поведінку один одного. Однією з таких соціальних технологій є теорія керованого хаосу, яку використовують розвинуті економіки світу з метою впливу на розвиток економічно менш розвинутих суспільств.

Така діяльність веде до поглиблення соціально-природних проблем, що мають узагальнену назву «глобальні виклики». Особливо це стосується проблем, пов'язаних зі збереженням миру і стабільності, адже здійснення за допомогою радикальних соціальних технологій відчутного впливу на інші суспільства значно підсилює конфліктність у світі. До того ж така діяльність збільшує ризики екологічної кризи техногенної цивілізації (Дротянко 2021), викликає кризу духовності (Ченбай 2022), веде до неконтрольованого споживання розвинутими економіками природних ресурсів за рахунок країн «третього світу» (Клешня 2020, 57) та дисфункціональності соціальних інститутів (Литовченко, Королюк 2019), а також стрімкого зростання випадків екологічних та техногенних катастроф (Сухова 2022).

Мета дослідження

Метою статті є здійснення філософського аналізу керованого хаосу як інструменту радикального соціального конструювання сучасності в контексті глобальних викликів.

Методологія дослідження

У дослідженні використано діалектичний та синергетичний методи у їхньому інтегративному поєднанні. Були використані системний і структурно-функціональний підходи, а також

загальнонаукові принципи і методи: сходження від абстрактного до конкретного; логіко-аналітичний; компаративний; функціонального аналізу тощо.

Результати

З моменту своєї появи «теорія хаосу» розвивалася як математична концепція, яка описувала закономірності розвитку випадкових явищ у складних динамічних системах. З позиції математичної теорії, нелінійні динамічні системи початково не містять випадкових величин. Проте у ході свого розвитку ці системи поводять себе як випадкові, тобто демонструють непередбачувану поведінку, не зважаючи на те, що модель, яка її описує, впорядкована нелінійними закономірностями (Карпова, Коротун, 2012). Динамічні системи підпорядковуються деякому суворому закону (нелінійності розвитку), і в цьому сенсі є детермінованими. Важливою складовою «теорії хаосу» є чутливість системи до початкових умов. Вважається, що всі елементи (точки) динамічної системи на початковому етапі є узгодженими (наближеними) між собою, але у ході розвитку набувають траєкторій, що значно відрізняються. В такий спосіб невеличка зміна поточної траєкторії може призвести до значних змін у майбутній поведінці системи.

Спершу математична «теорія хаосу» знайшла своє застосування у природознавстві, адже вона адекватно описує випадкові явища у різноманітних фізичних системах (атмосферні або турбулентні явища в газовому чи рідинному середовищі, коливальні процеси в магнітно-механічних пристроях, маятникових, гідродинамічних та електропружних системах з обмеженим збудженням тощо (Shvets 2021)), але в подальшому «теорія хаосу» поширилася і на інші, зокрема й гуманітарні, галузі знань. Значною мірою цьому сприяє розвиток міждисциплінарної науки синергетики.

Фундатори синергетики – І. Пригожин, Г. Хакен, С. Курдюмов та інші вчені – розглядали її як напрям міжгалузевих досліджень. Об'єктами синергетики виступають процеси самоорганізації у відкритих динамічних системах фізичної, хімічної, біологічної, екологічної, соціальної й іншої природи. У цих системах завдяки створенню і підтриманню нерівно-

ваги, відбувається взаємодія елементів і підсистем, що веде до їхнього узгодженого, кооперативного поведіння, а також до утворення нових стійких структур та самоорганізації всієї системи.

Отже, синергетична теорія вивчає природу нелінійних процесів. Оскільки основні дослідження в цій сфері спершу здійснювалися в рамках природознавства, то, відповідно, вчені намагалися розкрити і описати загальні закономірності й принципи утворення та самоорганізації моделей і структур у відкритих системах, далеких від термодинамічної рівноваги. Це не є схожим на те, щоб свідомо «сіяти хаос» та впливати в такий спосіб на хід розвитку складних динамічних систем. Та й взагалі зміст поняття «хаос» наче зовсім не передбачає можливості здійснювати управлінський вплив (принаймні, у фізичних системах, адже вважається, що категорія управління здебільшого належить до осмислення соціальної сфери). Натомість, відкриття, що були зроблені науковцями в сфері відкритих динамічних систем, дозволили переглянути твердження щодо неможливості впливу на хід розвитку нелінійних процесів. Цьому сприяло зокрема визнання І. Пригожиним позитивної ролі хаосу у фізичних процесах (ідеться про ідею вченого щодо виникнення нового порядку з хаосу), коли зростання ентропії веде не тільки до руйнування системи, але, разом із тим, відкриває нові можливості до її трансформації відповідно до умов середовища, що виникли.

Згідно із синергетичною теорією, нелінійна система повинна мати хоча б одну нестійку точку рівноваги коливального типу. Майбутній стан відкритої нелінійної системи, що трансформується, залежить від вибору даною системою аттрактора – деякого фактора-інваріанта, що обумовлений різними початковими умовами і слугує певним орієнтиром для позначення можливого напрямку змін. У такий спосіб, джерелом нелінійного розвитку є випадковість, незворотність і нестійкість, що через флуктуації (випадкові відхилення) забезпечує самоорганізацію системи та веде до виникнення нового порядку. Це означає також, що «розхитування» системи в певних нестійких точках рівноваги коливального типу (біфуркаційних точках розгалуження шляхів еволюції) вводить її у короткотерміновий хаотичний стан, зумовлюючи руйнування колишньої структури й спонукає до виникнення нового порядку. І те, яким буде цей новий порядок, залежить від аттрактора, який, у свою чергу, обумовлений загальною спрямованістю поведінки нелінійної системи, її схильністю до певних варіантів розвитку (по суті, аттрактор позначає стан, до якого тяжіє система на певному етапі свого розвитку та за певних умов).

Незважаючи на те, що шляхи розвитку нелінійної системи є досить варіативними і обмежуються лише кількістю аттракторів, що сформувалися в системі в добіфуркаційний період, частина з цих аттракторів може бути сформована цілеспрямовано, і на певному етапі інтегрована в систему. Це свідчить про здатність впливати на хід розвитку нелінійних систем, тобто, в деякому розумінні, вказує на можливість керувати хаосом, що відкриває величезні перспективи для розвитку та значно розширює можливості тих, хто володіє даною технологією. Зазначений аспект робить

синергетику досить привабливою для застосування в різних сферах, тому здійснюються постійні спроби поширення її принципів на будь-які системи, зокрема біологічні, екологічні, соціальні, політичні тощо. За такого підходу, синергетика позиціонується як «глобальний еволюціонізм» чи «універсальна теорія еволюції», що дає єдину основу для опису механізмів будь-яких змін та виникнення чогось нового. Завдяки своїй популярності та універсальності, синергетичний підхід вплинув на саму структуру сучасного мислення, від якого деякою мірою вимагається підпорядкування нелінійним принципам. Зокрема в нелінійному мисленні нівелюються діалектичні принципи єдності історичного і логічного, причинно-наслідкового зв'язку, на зміну яким приходять принципи випадковості та ймовірності тощо.

Особливістю синергетичного підходу є те, що у соціальному плані він нівелює історичність. У результаті флуктуацій виникають нові структури, які в рамках даного підходу не є очевидним продовженням попередніх. Це означає не тільки розрив історичного часу, але й розрив у мисленні. Наше мислення є історичним за своєю природою. Ми шукаємо сенс в історії, намагаємося знайти внутрішню логіку у розвитку різних подій, адже саме в такий спосіб ми здатні осягнути світ. Але нелінійність ґрунтується на тому, що ніякої внутрішньої логіки розвитку крім нелінійної не існує. З цієї позиції, вважається, що це сама людина наділяє навколишній світ подібними якостями, адже в такий спосіб стверджується в думці, що може, начебто, впливати на події і передбачати можливі наслідки. Це робить світ структурованим, зрозумілим, а існування людини – осмисленим, але не відповідає дійсності, адже дійсність, із позиції нелінійного підходу, є релятивістською, тобто – ймовірнісною.

З позиції нелінійного мислення, вважається, що в гуманітаристиці, як колись в природничих науках, настав час відмовитися від застарілої парадигми детермінізму модерного часу. На цих підставах С. Манн пропонує відійти від осмислення процесів світової політики з позиції визнання взаємовпливу визначеної кількості факторів політики та економіки, що ведуть до стабілізації відносин, і зосередитися власне на тому, що сприяє утворенню хаосу. У своїй роботі «Теорія хаосу та стратегічне мистецтво», яка опублікована (що дуже примітно) у впливовому Цоквартальному віснику військового коледжу армії США, С. Манн наголошує: нелінійність означає, що в процесі гри є спосіб змінити правила. На його думку, нова наука про хаос, що лежить на хисткому кордоні між математикою та фізикою, визначається деякими ключовими принципами, а саме:

- по-перше, теорію хаосу можна застосувати до динамічних систем – тобто систем з дуже великою кількістю елементів, що рухаються;

- по-друге, всередині цих систем існує неперіодичний порядок, адже набори даних, що здаються випадковими, можуть давати упорядковані, але неповторні закономірності;

- по-третє, такі хаотичні системи виявляють чутливу залежність від початкових умов – невеличкі зміни будь-якого з початкових вхідних даних призводять до непропорційно розбіжних результатів;

- і по-четверте, той факт, що порядок існує, передбачає, що закономірності можна передбачити, принаймні, у слабо хаотичних системах (Манн 1992, 58).

З позиції теорії хаосу, будь-які відхилення є апіорно закладеними самою природою нелінійної системи. Вони виробляються динамічною системою, здатною до самоорганізації. Складна система завжди містить у собі фактори, які спрямовують її за межі стабільності, а тому, як вважає С. Манн, у соціальних системах потрібно підсилювати експлуатацію цієї критичності. Дослідник переконаний, що у міжнародній сфері різноманітні угоди можуть дещо уповільнити прогрес системи у бік критичності, але так ми лише підживлюємо ілюзії щодо можливості досягнення абсолютної стабільності. Насправді у міжнародних відносинах стабільність є минущою, тому «стабільність – це не більше, ніж наслідок, який ніколи не може бути метою» (Манн 1992). Він прямо говорить про необхідність створення на основі теорії хаосу інструментів, що забезпечують реалізацію передусім національних інтересів США. На думку С. Манна, дієвим механізмом створення хаосу у супротивника є «вірусне» поширення «ідеології демократичного плюралізму та індивідуалізму», або, як він сам це називає: «агресивний метод підміни програм». Витіснення традиційних цінностей та ідеології відповідають цілям національної безпеки США, а сам процес «вірусного» поширення американської ідеології в світі з метою створення хаосу С. Манн називає зброєю, за допомогою якої «США можуть вести найпотужнішу біологічну війну» (Манн 1992, 62). На його думку, національна безпека США матиме найкращі гарантії, якщо присвятити зусилля боротьбі за умми країн і культур, які відрізняються від американської, і що це є єдиним шляхом для побудови світового порядку, який буде мати тривалий період. Стосовно останнього твердження, то дослідник, найімовірніше, лукавить, адже сам він відстоює принцип ілюзорності стабільності. Цілком очевидним є те, що створення і поширення хаосу продиктоване бажанням керувати світом, встановлювати свої правила, а не упорядковувати його, адже зростання ентропії не може своїм наслідком мати її зменшення. І людина, яка розуміється на технології штучного створення хаосу, навряд чи цього не розуміє.

В такий спосіб, С. Манн вважає, що необхідно створювати вогнища напруги в різних регіонах світу, зокрема в суспільствах, які своїм розвитком несуть загрозу національним інтересам США. Зважаючи на представлені дослідником механізми, цілком очевидно, що супротивниками США є країни, що розвиваються, адже саме в цих країнах відбувається впровадження лібералізму і демократії, витісняються традиційні цінності й ідеологія.

Зазначимо, що деякі елементи теорії «керованого хаосу» («контрольованої нестабільності») розробляли й інші західні дослідники. Зокрема, Н. Елдрідж і С. Гулд ґрунтувалися в своїх дослідженнях на ідеї про стрибкоподібну еволюцію О. Шіндуолфа, а результати їхніх робіт вплинули на новаторське, для свого часу, дослідження Р. Тома щодо вироблення способів управління подіями нелінійної революції у Європі. Деякі елементи цих теоретичних викладок знайшли

своє практичне застосування під час «студентської революції» 1968 року у Франції. У тому ж 1968 році Д. Шарп захищає в Оксфорді дисертацію на тему «Ненасильницькі дії: вивчення контролю над політичною владою». Розвиток теоретичних напрацювань Д. Шарпа послугував ідейною основою для подальших розробок теорії «ненасильницького опору» як політичної зброї. У 80-х роках ХХ століття Д. Шарп створює на базі Центру міжнародних відносин Гарвардського інституту «Програму ненасильницьких дій». В рамках цієї Програми він проводить соціальні дослідження щодо можливого застосування тактики громадянської непокорності східноєвропейським населенням у разі вторгнення військ Варшавського договору. Результати досліджень Д. Шарп публікує у 1985 році під назвою «Зробити Європу нездоланною: потенціал цивільного стримування та оборони» (Sharp 1985).

Зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що технологія штучного створення хаосу в геополітиці мала неодноразове практичне застосування. Вона слугує інструментом радикального соціального конструювання, що застосовується для впливу на розвиток різних країн і регіонів, шляхом переведення складної динамічної соціальної системи «противника» у стан «самоорганізованої критичності» (С. Манн), а далі ланцюгова послідовність неминуче призведе її до хаосу і кризи. Дуже примітним є те, що ліберально-демократичні цінності виступають за цих умов дестабілізуючим фактором, який підриває усталений порядок, руйнує соціальний континуум суспільств, що розвиваються, приводячи усю їхню соціальну систему до хаотичного перехідного стану.

У результаті застосування цих радикальних соціальних технологій, ніякого якісного переходу в суспільствах, що розвиваються, не відбувається, адже штучне введення їхньої соціальної системи у хаотичний стан навряд чи сприяє утворенню нової, більш високого рівня. Швидше, навпаки. За сценарієм, що ми розглянули, трансформації детермінуються зовнішнім впливом, при цьому внутрішні чинники розвитку нівелюються, а, в такий спосіб, якісний стрибок і перехід системи до нового стану є неможливим. У ході подібних соціальних трансформацій система суспільних відносин якісно не змінюється, натомість, вона ускладнюється, втрачаючи свою природність, спільність, цілісність. Всередині неї переривається органічний зв'язок і творчий розвиток. А коли «творчі сили вичерпані і всі їхні обмежені можливості реалізовані, відповідна культура і суспільство або стає мертвою й нетворчою, або змінюється в нову форму... Культури і суспільства, які не змінили форму... стали інертними, мертвими, непродуктивними. Немезида таких культур – стерильність, непродуктивність, животіння» (Sorokin, 2017). На нашу думку, глибинні соціокультурні зміни і якісні трансформації в суспільствах відбуваються лише за умови виникнення відповідної системи суспільних відносин детермінованих внутрішнім розвитком. Розхитування соціальної системи в певних нестійких біфуркаційних точках та введення її у хаотичний стан, навпаки, веде систему до втрати органічної структури, ієрархії та статусу елементів, що в умовах відсутності якісних змін приводить такі суспільства до стану переходу й соціальної девіантності. Подібні неглибинні трансфор-

мації «викликають у суспільствах-адапантах дивергентні зміни, що унеможливають їхній соціальний розвиток та структурну перебудову, інституціоналізуючи тим самим перехідність як лімінальну фазу, яка стає певним типом їхнього стаціонарного стану» (Орденів 2019). До того ж, зростаюча деструктивність політичних інститутів у цих суспільствах веде до нівелювання їхньої легітимності. Застосування технологій керованого хаосу до так званих перехідних суспільств веде до призупинення, насамперед, їх економічного розвитку і руйнування всієї соціальної системи, що, очевидно, було справжньою метою цієї діяльності.

Отже, якщо в класичному своєму розумінні соціальне конструювання і проектування мало на меті створення чогось нового, «модернізацію або підтримання в зміненому середовищі матеріальної чи духовної цінності, яке має просторово-часові та ресурсні межі і вплив якого на людей вважається позитивним за своїм соціальним значенням» (Клешня 2014), то в сучасному суспільстві соціальні проекти ініціюються, здебільшого, з протилежною метою. Раніше соціальні проекти були спрямовані на вдосконалення суспільних відносин, натомість, якщо їхньою метою є деструктивна діяльність зі штучного створення хаосу, то називати такі проекти соціальними не можна. Такі проекти за своєю природою є асоціальними і деструктивними для людини, суспільства і природи. Наслідком такої діяльності є збільшення кількості соціально-природних проблем, що мають глобальний характер. Особливо це стосується проблем, пов'язаних зі збереженням миру і стабільності, адже деструктивна діяльність одних країн стосовно інших регіонів і країн не може не підсилювати конфліктність у світі.

Обговорення

Проблемам соціального конструювання та реформування суспільства присвячено наукові розробки багатьох учених, з яких можна виокремити: Г. Алмонда, П. Бергера, С. Вербу, В. Гельмана, Р. Інглехардта, Х. Лінца, С. Лінсета, Т. Лукмана Дж. Стігліца. Дослідники вказують на наявність стійкої кореляції між існуючими соціальними умовами в суспільстві та засвоєнням ним соціокультурних норм і цінностей, нав'язаних ззовні. Так, Р. Інглехардт та К. Вельцель у роботі «Модернізація, культурні зміни і демократія: Послідовність людського розвитку» стверджують, що, незважаючи на глобалізацію, світ не стає однаковим, а вплив культурних традицій нікуди не зникає. Існуючі тенденції високого рівня суспільного розвитку поки що обмежуються постіндустріальними суспільствами. Натомість, у більшості країн, що розвиваються, зокрема в багатьох пострадянських країнах, тенденції до підвищення рівня особистої незалежності та розширення свободи є дуже слабкими, а ціннісні системи, що переважають у цих суспільствах, як і раніше дуже обмежують можливості для самовираження» (Inglehart, Welzel 2012), що не абияк заважає утворенню індивідуалістських установок.

У своєму дослідженні, присвяченому проблематиці перехідних процесів у посткомуністичних країнах, П. Штомпка зазначав, що організаційний каркас демократичних інститутів у посттоталітарних

суспільствах утворюється достатньо швидко, але для успішного його функціонування потрібні воля, здатність і компетентність акторів – носіїв відповідної культури. Адже не може бути демократії без демократично налаштованих громадян, капіталістичних відносин без активних і підприємливих людей, не буває відкритого обміну думками без зацікавлених учасників дискурсу. «Ці чесноти – відображення домінуючої культури; засвоєне індивідами втілення культурних вимог. Отже, культурні зміни і, як наслідок, зміна менталітету, життєвих позицій і мотивацій соціальних акторів – необхідна частина реформи інститутів» (Sztompka 2000). На думку дослідника, проблема реформування пов'язана з інертністю культурної сфери, яка не встигає за інституціональними змінами. Моделі мислення, які унаслідуються, в транзитивних суспільствах продовжують діяти й після того, як трансформувалася їхній інституціонально-організаційний уклад, що спричиняє утворення гібридних моделей соціокультурних конструктів і деструктивних форм суспільних практик.

Водночас, перешкодою на шляху до розвитку транзитивних країн виступають не тільки ментальні установки населення. Як зазначає Дж. Стігліц, «країни, що розвиваються, [й справді] не завжди роблять усе можливе для просування власного добробуту. Але я переконався, що передові індустріальні країни, через міжнародні організації, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ) і Світовий банк, не тільки не робили всього, що могли, аби допомогти цим країнам, але іноді ускладнювали їхнє життя. Програми МВФ явно погіршили кризу в Східній Азії, і «шокова терапія», яку вони застосували до колишнього Радянського Союзу та його супутників, відіграла важливу роль у невдачах їхнього переходу... [У зв'язку з чим] моє дослідження не лише ставить під сумнів обґрунтованість загальних тверджень про ефективність ринку, але й про деякі фундаментальні переконання, що лежать в основі глобалізації, наприклад, про те, що вільна торгівля обов'язково підвищує добробут» (Stiglitz 2006, IX). Дж. Стігліц досить обережно підбирає слова, але те, що він говорить, стикається з тими викладками, що ми знаходимо у статті С. Манна, а саме, що США використовують стосовно країн, що розвиваються, ідеологію демократичного плюралізму і вільного ринку як зброю з метою поширення в світі хаосу, і забезпечення, в такий спосіб, своїх національних інтересів.

Висновки

Дослідження показало, що наукові напрацювання в сфері нелінійних процесів використовуються в сучасній геополітиці розвинутими економіками світу як інструмент радикального соціального конструювання з метою впливу на хід суспільного розвитку менш розвинутих суспільств. Застосування соціальної технології «керованого хаосу» веде до штучного наростання ентропії і поширення деструктивності на соціальні сфери суспільств, що розвиваються. Це викликає дивергентні зміни в структурі суспільних відносин, що унеможливають соціальний розвиток та структурну перебудову, інституціоналізуючи тим самим перехідність як лімінальну фазу, яка стає певним типом стаціонарного стану перехідних суспільств.

Така діяльність веде до поглиблення соціально-природних проблем, що мають узагальнену назву «глобальні виклики». Особливо це стосується проблем, пов'язаних зі збереженням миру і стабільності, адже деструктивна діяльність одних країн стосовно інших регіонів і країн не може не підсилювати конфліктність у світі.

Список літератури

- Inglehart R, Welzel C. *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. The Human Development Sequence. Cambridge University Press. 2012.
- Sharp G. *Making Europe unconquerable: the potential of civilian-based deterrence and defence*. London: Taylor & Francis. 1985 252p.
- Shvets, A. (2021). Overview of Scenarios of Transition to Chaos in Nonideal Dynamic Systems. In: Skiadas, C.H., Dimotikalis, Y. (eds) 13th Chaotic Modeling and Simulation International Conference. *CHAOS 2020. Springer Proceedings in Complexity*. Springer, Cham.
- Sorokin P. *Social and Cultural Dynamics A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New York, Routledge. 2017. 720 p.
- Mann Steven R. Chaos Theory and Strategic Art. *The US Army War College Quarterly: Parameters The US Army War College Quarterly*. № 22 (1) 1992, 54-68 p.
- Stiglitz J. *Making globalization work*. W. W. Norton & Company. New York, London, 2006. 358 p.
- Sztompka P. *Trauma wielkiej zmiany*. Warszawa: ISP PAN, 2000. 117 s.
- Дротянко Л. Г. Екологічна криза техногенної цивілізації: ризику XXI століття. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2 (34), К.: НАУ, 2021. 9-14.
- Карпова Г. М., Коротун С. І. Основні поняття і категорії математичної теорії хаосу. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. № 3 (59), 2012. 99-107.
- Клешня Г. М. Екологічний імператив як фактор антропологічної безпеки сучасного суспільства. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 1 (31). К.: НАУ, 2020. 57-63.
- Клешня Г. М. Особливості соціального проектування в культурі постмодерну. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2 (20). К.: НАУ, 2014. 129-133.
- Литовченко І. В., Королюк К. А. Особливості дисфункціональності інститутів соціалізації молоді в умовах розвитку сучасного суспільства: соціально-філософський аналіз. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2 (30). К.: НАУ, 2019. С. 52-55.
- Орденів С. С. Соціальна лімінальність як стаціонарний стан транзитивних суспільств глобалізованого світу. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 1 (29), К.: НАУ, 2019. С. 55-66.
- Сухова Н. М. Доля прогресу в цифрову епоху. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 1 (35), К.: НАУ, 2022. С. 115-119.
- Ченбай Н. А. Проблема кризи духовності в контексті нових цивілізаційних викликів. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. 2 (36), К.: НАУ, 2022. С. 130-133.
- Sharp, Gene. 1985. *Making Europe unconquerable: the potential of civilian-based deterrence and defence*. London: Taylor & Francis.
- Shvets, Aleksandr. 2021. "Overview of Scenarios of Transition to Chaos in Nonideal Dynamic Systems", edited by C. Skiadas, Y. Dimotikalis. 13th Chaotic Modeling and Simulation International Conference. *CHAOS 2020. Springer Proceedings in Complexity*. Springer, Cham.
- Sorokin, Pitirim. 2017. *Social and Cultural Dynamics A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New York, Routledge.
- Mann Steven R. 1992. Chaos Theory and Strategic Art. *The US Army War College Quarterly: Parameters The US Army War College Quarterly*. 22 (1): 54-68.
- Stiglitz, Joseph. 2006. *Making globalization work*. W. W. Norton & Company. New York, London.
- Sztompka, Piotr. 2000. *Trauma wielkiej zmiany*. Warszawa: ISP PAN.
- Drotianko, Liubov. 2021. "Ekolohichna kryza tekhnogennoi tsyvilizatsii: ryzyky XXI stolittia" ["Ecological Crisis of Technogenic civilization: risks of the XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(34): 9-14.
- Karpova, H. and S. Korotun. 2012. "Osnovni poniattia i katehorii matematychnoi teorii khaosu". ["Basic concepts and categories of the mathematical theory of chaos"]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Seria «Ekononika». Proceedings of the National University of Water Management and Nature Management. "Economy" series*. 3 (59): 99-107.
- Kleshnia, Hanna. 2020. "Ekolohichni imperatyv yak faktor antropolohichnoi bezpeky suchasnoho suspilstva" ["Ecological Imperative as a Factor of Anthropological security of Modern Society"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*. 1 (31): 57-63.
- Kleshnia, Hanna. 2014. "Osoblyvosti sotsialnoho proektuvannia v kulturi postmodernu". ["Peculiarities of social design in postmodern culture"]. *Visnyk natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia: Zbirnyk naukovykh prats. Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*. 2 (20): 129-133.
- Lytovchenko I. V., Koroliuk K. A. 2019. "Osoblyvosti dysfunktsionalnosti instytutiv sotsializatsii molodi v umovakh rozvytku suchasnoho suspilstva: sotsialno-filozofskyi analiz". ["Peculiarities of the dysfunctionality of youth socialization institutions in the conditions of the development of modern society: socio-philosophical analysis"]. *Visnyk natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia: Zbirnyk naukovykh prats. Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*. 2 (30): 52-55.
- Ordenov, Serhii. 2019. Sotsialna liminalnist yak statsionarnyi stan tranzytyvnykh suspilstv hlobalizovanoho svitu. [Social liminality as a stationary state of transitive societies of the globalized world]. *Visnyk natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia: Zbirnyk naukovykh prats. Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*. 1 (29): 55-66.
- Sukhova, Nadiia. 2022. "Dolia prohresu v tsyvrovu epokhu" ["The Fate of the Idea of Progress in the Digital Age"]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (35): 115-119.
- Chenbai, Nataliia. 2022. Problema kryzy dukhovnosti v konteksti novykh tsyvilizatsiinykh vyklykiv. [The problem of the crisis of spirituality in the context of new civilizational challenges]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsinoho universytetu. Seria: Filozofia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*. 2 (36): 130-133.

References

- Inglehart, Ronald and Christian Welzel. 2012. *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. The Human Development Sequence. Cambridge University Press.

S. Ordenov

CONTROLLED CHAOS AS A TOOL FOR RADICAL SOCIAL CONSTRUCTION OF CONTEMPORARY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES

Introduction. The problem of interaction of regions, cultural centers, countries, societies at different stages of their development is significantly updated in the globalized world. One of the manifestations of globalization is the uneven economic and sociocultural development of different peoples, regions, civilizations, etc. which makes this problem worse. In the course of interaction in the globalized world, societies use various technologies to influence each other's behavior as much as possible. **The aim** is the implementation of a philosophical analysis of controlled chaos as a tool of radical social construction of the present in the context of global challenges. **Research methodology.** The research used dialectical and synergistic methods in their integrative combination. **Research results.** Since the moment of its appearance, "chaos theory" developed as a mathematical concept, but later it spread to other fields of knowledge, including humanitarian ones. To a large extent, this is facilitated by the development of the interdisciplinary science of synergetics. Some Western researchers studying complex dynamic non-linear social systems (especially political ones) depart from the understanding of social processes from the position of recognizing the mutual influence of a certain number of factors leading to the stabilization of relations, and focus on what contributes to the formation of chaos (S. Mann). Given that these systems always contain factors that push them beyond stability, the scientists believe that it is necessary to increase the exploitation of this criticality, using it as a tool to spread chaos to ensure US national interests. In this way, the developed economies of the world have the opportunity to influence the transitional countries, determining their place in the global economic system. **Discussion.** The usage of the social technology of "controlled chaos" in geopolitics leads to an artificial increase in entropy and the spread of destructiveness to the social spheres of developing societies. This technology use causes divergent changes in the structure of social relations, which make social development and structural restructuring impossible, thereby institutionalizing their transitivity as a liminal phase, which becomes a certain type of stationary state of transitional societies. **Conclusions.** Such activity leads to deepening of social and natural problems called "global challenges". This especially applies to the problems related to the preservation of peace and stability, because the use of radical social technologies of significant influence to other societies dramatically increases conflictuality in the world.

Keywords: chaos theory; synergy; social construction; social projects; global challenges.

УДК 327

Т. А. Пода

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Національний авіаційний університет

tetiana.poda@npp.nau.edu.ua

ID дослідження: R-8153-2018; ORCID: 0000-0001-9662-1204

Анотація. Стаття присвячена аналізу теоретичних засідок стратегічного прогнозування у міжнародних відносинах. Особлива увага приділена визначенню основних етапів та методів стратегічного прогнозування у сучасних умовах перебігу міжнародних відносин.

Ключові слова: прогнозування, стратегічне прогнозування, прогноз, міжнародні відносини.

Вступ

Прогнозування в сфері міжнародних відносин завжди було викликом, відповідь на який намагалися знайти вчені та мислителів минулого. Розвиток міжнародної політичної ситуації є певною мірою завжди непередбачуваним, тому природним є прагнення людини знизити рівень цієї невизначеності. Будь-який прогноз розробляється задля уникнення небажаного розвитку подій. У прогнозі висловлюється думка про можливість настання тієї чи іншої події і дається кількісна оцінка її ймовірності. У сфері міжнародних відносин прогнозування проводиться на підставі оцінки розвитку і взаємовідносин держав та вивчення загальних тенденцій світового розвитку. На основі зовнішньополітичних прогнозів робляться, як правило, спроби виявити нові можливі фактори, що впливатимуть на розвиток світу загалом, а також певного регіону, країни. Стратегічне прогнозування дозволяє тим, хто приймає важливі рішення, бути готовим до розвитку нових сценаріїв реальності.

Сучасні українські вчені С. Телешун, О. Баронін (Телешун, Баронін 2001) та В. Горбатенко (Горбатенко 2003) у своїх працях звертаються до основ політичного прогнозування, форм та методів збору, аналізу й оцінки інформації, особливостей

прогнозування та оцінки їхніх наслідків. В. Деріга (Деріга 2008, 16) зосереджує свою увагу на аналізі теоретико-методологічної сутності політичного прогнозування, визначає особливості політичного прогнозування у сучасних умовах перебігу політичних процесів. Н. Ржевська (Ржевська 2011) вказує на різницю між політичним та стратегічним прогнозуванням. Ю. Чепелюк зосереджує свою увагу на стратегічному прогнозуванні у дипломатичній діяльності (Чепелюк, Поплавський 2022, 237). У роботах В. Бакуменка та Л. Штики (Сурмін, Шпик 2006, 146) проводиться аналіз понятійного апарату системи прогнозування. В. Матвієнко (Матвієнко 2000) розкриває сутність понять «прогностика», «прогнозування», «методи», «види», «інструментарій прогнозування». Г. Клешня (Клешня 2017) зосереджує увагу на соціальному проектуванні, як осмисленому способі творення майбутнього в інформаційну добу. На певних проблемних сторонах сучасних міжнародних відносин зосереджували свою увагу О. Матюхіна (Матюхіна 2017), Н. Сухова (Сухова 2014), Т. Пода (Пода 2016, 2019).

Мета дослідження

Метою даної роботи є соціально-філософський аналіз теоретико-методологічної сутності та особли-